

Kõigepealt

- COVID19-kohalolekukontroll: <http://cs.ut.ee/reg>
- Avalik veeb: <https://courses.cs.ut.ee/2020/PK>
 - loengute materjalid
 - praktikumide ja kodutööde materjalid
- Kursuse privaat veeb: Moodle
 - kodutööde esitamine
 - loengu- ja baastestid, tööde esitamine

Hinde kujunemine

- Protsendiskaala 0p .. 100p
- 0p..50p → F, 51p..60p → E, 61p..70p → D, ...
 - eeldusel, et baastestid on arvestatud
 - ümardame üles (70.1 -> 71 -> C)
- Eksam (50p)
- Loengutestid (10*1p, moodle)
- Kodutööd (40p, moodle)
- Kodutööde, loengutestide asemel soovitatav teha oma projekt.
 - Programmeerida midagi Haskellis ja/või Scalas.
- Haskellis baastest ja Scala baastest

Materjalid

- ① konspekt: <http://kodu.ut.ee/~kalmera/haskell/>
- ② “Learn You a Haskell for Great Good!” (2011)
 - + Väga hea raamat intuitsiooni saamiseks
 - Pole põhjalik ega täielik
- ③ “Real World Haskell” (2008)
 - + Põhjalik ja selge!
 - Mahukas!
- ④ “Sissejuhatus Funktsionaalsesse Programmeerimisse” (2010)
 - + Eestikeelne
 - Osati liiga detailne, osati liiga piiratud

(Haskellil on vahepeal uuendatud! Raamatud on kohati vananenud!)

Programmeerimiskeeled

Kursuse läbinu:

- omandab ülevaatlikud teadmised erinevatest programmeerimise paradigmatdest;
- oskab lahendada lihtsaid programmeerimise ülesandeid funktsionaalse programmeerimise abil, sealhulgas saab aru ja oskab kasutada kõrgemat järku polümorfseid funktsioone;
- oskab mitme-paradigma keeles kasutada koos funktsionaalse, imperatiivse ja objekt-orienteeritud paradigma tehnikaid.

Administrativa

- Loengud
 - T10-12, 1019, Kalmer Apinis (kalmera@ut.ee)
- Praksid
 - K10-12, 1019, Simmo Saan
- Loe pikemalt: courses.cs.ut.ee/2020/PK

Miks uued programmeerimiskeeled?

- Keel C on vähemalt sama võimas, ükskõik mis teine programmeerimiskeel! (järeldeb Church-Turingi teesist)
- Vastus: komponentide ja algoritmide taaskasutus! Keegi ei kirjuta programme “nullist”! Mida lihtsam on erinevaid teeke omavahel ühendada, seda parem.
- Vastus: korrektsuse tõestamise võimalus. Meil on palju koodi aga me ei saa seda usaldada.
- otsime abi teoreetikutelt ...

Motivatsioon

Taaskasutusel on abiks

- paindlikud modulaarsuse võimalused

Korrektuse tõestamisel on abiks

- Keel on täpselt defineeritud.
- Range tüübisüsteem.
- Ilmutatud viidatavus ehk saame ignoreerida ebaolulist.
 - Puhas FP – funktsiooni tagastusväärus sõltub ainult argumentidest.
- Baaskonstruktsioonide hulk on väike.

⇒ Õpime Funktsionaalset Programmeerimist!

Funktsionaalne Programmeerimine (FP)

- FP motivatsioon
 - Probleem: võimalused on välja arendamata ja üksteisega konfliktis
 - Võimaluste lisamise asemel peaks üldistama olemasolevaid!
 - Aritmeetilised operatsioonid (funktsioonid) on möödapääsmatud!
- Tüüpimise motivatsioon
 - Probleem: Harva(?) esinevad vead erijuhtudest.
 - Võimaldab vältida vigu ja anda edasi kompileerimisaegset infot.
- Puhta FP motivatsioon
 - Selleks et uurida keerulisi struktuure, peab olema võimalus neid keelata!
 - Näide: hajus ja paralleelne arvutus
- Laisa FP motivatsioon
 - Teoreetiliselt paindlikum kui agar väärtustamine (FP magistriaine).
 - Näide: lõpmatute listidega arvutamine

Loe lisaks: RWH, eessõna

Loogiline Programmeerimine (LP)

- Deklaratiivne programmeerimine, nagu FP-gi.
 - Ei keskendus sellele kuidas arvutada vaid mis on tõene.
- Loodud 70ndatel tehisintelekti ja lingvistika tarbeks.
- Baasoperatsiooniks relatsioonid, mitte funktsioonid.
 - Ühele argumendile mitu tagastusväärtust.
 - Saab arvutada tagurpidi: tagastusväärtuse järgi argumenti jne.
- Ei sobi hästi algoritmide implementeerimiseks.
- Relatsioone saab käsitleda FPs kui hulka tagastava funktsiooni.

Imperatiivne Programmeerimine

- Kasvanud välja protsessori käskude üldistamisest.
- Defineerib, mis järjekorras täidetakse programmi seisundit teisendavaid lauseid.
- Seda olete juba õppinud: Python, Java jne.

- Kriitika: palju vabadust, projekti kasvades ei saa koodist aru.
 - paralleelarvutuse lisamine keerukam
 - lihtne õpetada kuid see annab halba eeskuju

⇒ õpime juurde FP-d ja Haskellit

Haskell

- Haskell erineb Pythonist ja Javast väga palju. Varasemad oskused Pythonist või Javast ei ole otse rakendtavad!
- Seetõttu on Haskellil targem õppida kui matemaatikat/algebrat, mitte kui programmeerimist.
- Väga tähtis on, et te töötaksite juba algusest peale kaasa. Alustame väga lihtsate programmidega ja jõuame alles kursuse lõpuks mingile arvestatavale tasemele.

Haskell

- Haskell'i programm koosneb definitsioonidest

- Näiteks, loome faili test.hs:

```
a = 40.0
b = 30.0
c = sqrt (a^2 + b^2)
```

- Definitsioone saab lugeda interaktiivsesse keskkonda:

```
> stack ghci test.hs
```

- ... ja siis käivitada

```
*Main> c
50.0
```

- Mida see programm arvutab?
- Mis juhtub, kui muuta definitsioonide järjekorda?

Loe lisaks: RWH, peatükk 1; LYaH, peatükk 2, Starting Out

Tüübid

- Igal defineeritaval nimel on tüüp. Enamasti ei pea tüüpe juurde kirjutama, kuid dokumenteerimise eesmärgil on seda siiski soovitatav aegajalt teha.

- Näiteks:

```
a, b, c :: Float
a = 40
b = 30
c = sqrt (a^2 + b^2)
```

või

```
a :: Float
a = 40
b :: Float
b = 30
c :: Float
c = sqrt (a^2 + b^2)
```

Loe lisaks: LYaH, peatükk 3, Types and Typeclasses, Believe the type

Funktsioonide defineerimine

- Funktsioone defineeritakse samuti võrdusmärgiga. Võetakse abiks formaalsed parameetrid.
 - näide:

```
pyth :: Float -> Float -> Float
pyth x y = sqrt (x^2 + y^2)
```
- Haskell järgib matemaatilist notatsiooni, kuid on erandeid:
 - " $f(x, y)$ " asemel kirjutame " $f\ x\ y$ "
- Funktsiooni tüüp on " $\alpha \rightarrow \beta$ ", kus α on sisendi tüüp ja β tulemuse tüüp

Faktoriaali näide

- If-avaldisel põhinev faktoriaal

```
fact1 :: Int -> Int
fact1 n = if n==0 then 1 else n * fact1 (n-1)
```

- fact1 väärtustamine

```
fact1 2
==> if 2 == 0 then 1 else 2 * fact1 (2-1)
==> if 2 == 0 then 1 else 2 * fact1 1
==> 2 * fact1 1
==> 2 * (if 1 == 0 then 1 else 1 * fact1 (1-1))
==> 2 * (if 1 == 0 then 1 else 1 * fact1 0)
==> 2 * (1 * fact1 0)
==> 2 * (1 * (if 0 == 0 then 1 else 0 * fact1 (-1)))
==> 2 * (1 * 1)
==> 2
```

- Näidiste sobitamisel põhinev faktoriaal

```
fact2 :: Int -> Int
fact2 0 = 1
fact2 n = n * fact2 (n-1)
```

- Valvuritel põhinev faktoriaal ...

```
fact3 :: Int -> Int
fact3 n
  | n==0      = 1
  | otherwise = n * fact3 (n-1)
```

- Valvuritel põhinev faktoriaal mis ei lähe tsüklisse

```
fact4 :: Int -> Int
fact4 n
  | n == 0 = 1
  | n >= 1 = n * fact4 (n-1)
```


- Akumulaatorit kasutav, where-konstruktsiooniga

```

fact5 :: Int -> Int
fact5 n = fact5' 1 n
      where fact5' a 0 = a
            fact5' a m = fact5' (a*m) (m-1)

```

- Akumulaatorit kasutav, let-konstruktsiooniga

```

fact6 :: Integer -> Integer
fact6 n =
  let fact6' = \ a n -> case n of
                    0 -> a
                    _ -> fact6' (a*n) (n-1)
  in fact6' 1 n

```

- product funktsiooni ja jada kasutav faktoriaal

```

fact7 :: Int -> Int
fact7 n = product [1..n]

```

Loe lisaks: LYaH, peatükk 4

Vindi ülekeeramine ...

- Püsipunktikombinaatori abil defineeritud faktoriaal

```
fact9 :: Integer -> Integer
fact9 = fixedPt f
  where f g 0    = 1
        f g n    = n * g (n-1)
        fixedPt f = g where g = f g
```

- “The Evolution of a Haskell Programmer”
 - <https://www.willamette.edu/~fruehr/haskell/evolution.html>

Programmeerimise paradigmad

Saab jagada kaheks:

- imperatiivsed e. mis operatsioone teha
 - Lisaks jaotatakse: protseduuraalsed ja objektorienteeritud
- deklaratiivsed e. lahenduse (tõe) kirjeldamine
 - Lisaks jaotatakse: funktsionaalne ja loogiline

Erinevused:

- Imperatiivne kasvas välja protsessori käsustiku abstaheerimisest.
- Deklaratiivne kasvas välja matemaatikast.

Matemaatik/loogik tahab mõelda

- algebralisteststruktuuridest nagu rühmad, monoidid, ring jne.
- funktsioonidest, hulkadest ja relatsioonidest

Paljud protsessori instruksioonid pole lihtsalt modelleeritavad – keerulised erijuhud.

Keerulised erijuhud – näide

Olgu meil Java programm, milles on selline koodirida:

```
int x = Math.abs(y);
```

Kas x on positiivne (, null) või negatiivne?

```
Math.abs(Integer.MIN_VALUE) == Integer.MIN_VALUE
```

Funktsionaalsed progekeeled

- Kombinaatorloogika (M. Schönfinkel 1924, H. Curry 1927)
- Lambda-arvutus (A. Church 1936)
- Lisp (J. McCarthy 1958)
- ML ja polümorfne tüübisüsteem (R. Milner 1978)
- Hope, Sasl, Miranda, . . . (1980 – 85)
- Haskell (1988)

Kõrvalepõige: Verifitseeritavad programmid

- Tüübiteooria (B. Russell, 1910-1913)
- Kombinaatorloogika (M. Schönfinkel 1924, H. Curry 1927)
- Lambda-arvutus (A. Church 1936)
- Lihtsalt tüübitud lambda-arvutus (A. Church 1940)
- Intuitionistlik tüübiteooria (Per Martin-Löf, 1972)
- ML ja polümorfne tüübisüsteem (R. Milner 1978)
- NuPRL (1984)
- Coq (1989)

Haskell on ...

- tugevalt ning staatiliselt tüübitud,
- laisk ja puhas
- funktsionaalne keel.

Funktsionaalne keel

- Ilma funktsioonideta (meetodite, protseduurideta) ei saa!

Java: `Math.max(4, 7)`

Python: `max(4, 7)`

Haskell: `max 4 7`

- Sõna "funktsioon" asemel kasutatakse ka *abstraktsioon*.
- FP eelistab olemasolevate vahendite üldistust.
Näiteks *if*-lause saame ise defineerida:

```

| kui True   t f = t
| kui False  t f = f
  
```

- Turingi masin: programm on staatiline ja andmed dünaamilised
- FP: Samamoodi, kuidas programmeerimiskeeles saab käsitleda andmeid, peab saama käsitleda ka alamprogramme.
- \implies kõrgemat järku funktsioonid
`map (max 3) [2,3,4] \rightsquigarrow [max 3 2, max 3 3, max 3 4] \rightsquigarrow [3,3,4]`
- Kõrgemat järku funktsioonid võimaldavad meil programmi osadest mõelda kõrgemal abstraktsiooni tasemel ehk siis suuremate tükkidena.

Tugevalt ja staatiliselt tüübitud

- Mida rohkem programmeerimiskeel lubab seda parem?
 - PostScript (1982) vs. Portable Document Format (1993)
- Piiramise üks võimalus on *tüübisüsteemiga*.
- Staatiline tüübikontroll – kompileerimise (või interpreteerimise) käigus
- Tugevalt tüübitud keele puhul väljastatakse kohe veateade.
- Nõrgalt tüübitud keele võib püüda näiteks sõnet arvuks teisendada.
- Testimise vajadus mingil määral väiksem?

Puhas keel

- Puhas — kõrvaltoimevaba ehk funktsiooni kutse tulemus sõltub ainult parameetrite väärtustest.
- \implies iga funktsiooni saab testida teistest eraldi
- mittepuhtaid funktsioone (nagu juhuarvude genereerimine) pole võimalik funktsioonidena defineerida
- \implies on vaja kasutada *monaade*

Laisk keel

Olgu meil selline kood:

```
tagastaViis x = 5
topelt x = x+x
```

- *agaras keeles* arvutatakse parameeter enne funktsiooni kutset

```
tagastaViis (1+1) ~> tagastaViis 2 ~> 5
```

```
topelt (1+1) ~> topelt 2 ~> 2+2 ~> 4
```

- *laisas keeles* tehakse funktsioonikutse asendus enne

```
tagastaViis (1+1) ~> 5
```

```
topelt (1+1) ~> (1+1)+(1+1) ~> 2+(1+1) ~> 2+2 ~> 4
```

- Haskell teeb tegelikult hoopis nii

```
topelt (1+1) ~> x+x where x=1+1 ~> x+x where x=2 == 2+2 ~> 4
```

Infix Operaatorid I

- Infix operaatorid (näiteks +) ja -tüübid (näiteks ->) kirjutatakse argumentide vahele, mitte argumentide ette.
 - Näiteks: `5 + 2`, `2*pi*r^2`, `Float -> Int`
- Infixoperaatori kasutamiseks prefix-vormis tuleb see panna sulgudesse. Näiteks: `3 + 4 == (+) 3 4`
- Infix operaatoreid saab ise juurde defineerida:
 - ```

| (@) :: Int -> Int -> Int
| x @ y = 2*x+y

```
  - või
  - ```

|   (@) :: Int -> Int -> Int
|   (@) x y = 2*x+y

```
- Mõnikord eeldame, et funktsioonirakendused on prefixsed.

Infix Operaatorid II

- Infix operaatoril on prioriteet (i.k. precedence)
 - Näiteks: $3*4+5 == (3*4)+5$, kuna $*$ on tasemel 7 ja $+$ tasemel 6
- Infix operaatoril võib olla assotsiatiivsus
 - näiteks, $2**3**4 == 2**(3**4)$, $2 - 3 - 4 == (2-3)-4$

- Neid seatakse nn. fixity deklaratsioonidega:

```
infixl 7 *
infixl 6 +
infixl 6 -
infixr 8 **
```

- Fixity deklaratsioone saab vaadata ghci abil:
 - Näiteks käsuga “:i (+)”
- Prefix operaatoreid saab rakendada infix-selt tagurpidi-ülakomade (`) vahel
 - Näiteks: $5 \text{ `div` } 2$

Eeldefineeritud operaatorite fixity (Haskell 98)

Prec- edence	Left associative operators	Non-associative operators	Right associative operators
9	!!		.
8			^, ^^, **
7	*, /, 'div', 'mod', 'rem', 'quot'		
6	+, -		
5			:, ++
4		==, /=, <, <=, >, >=, 'elem', 'notElem'	
3			&&
2			
1	>>, >>=		
0			\$, \$!, 'seq'

(Funktsioonirakenduse *pretsedence* on 10.)

Ennikud ja *Unit* tüüp

Olemasolevatest tüüpidest saab luua paare ja muid ennikuid:

- `(1, 'a')`, `((1.1, 8, 'x'), False)`
- enniku tüüp konstrueeritakse komponentide tüüpidest `(1, 'a') :: (Int, Char)`
- paarides olevat info saab kätte mustrisobitusega:

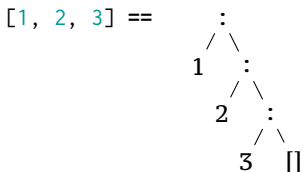
```
f :: (Int, Char, String) -> Int
f (x,c,ys) = x + 1
```

Kõige triviaalsem väärtus Haskellis on `()`.

- Selle tüüp on samuti `()` ehk `() :: ()`
- Kasutatakse juhtudel, kui pole vaja informatsiooni edastada.
- Paljudes keeltes kasutatakse tüüpi `void`

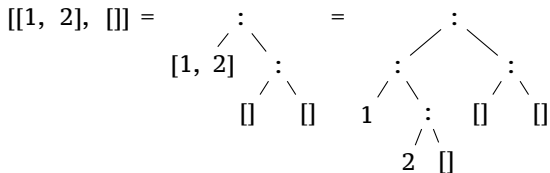
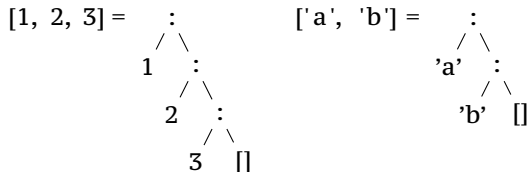
Järjendid e. listid

- Järjendi tüübiks on “[a]”, kus “a” on järjendi elementide tüüp.
 - Näiteks: [Int], [Char], [[Float]]
- Järjendeid saab kirjutada nii (tüüpide kirjutamine vabatahtlik):
 - [1, 2, 3] :: [Int], [3] :: [Int], [] :: [Int]
 - [True, False, False] :: [Bool], [False] :: [Bool], [] :: [Bool]
- Haskellis listid on arvuti mälus esindatud puudena:

- Järjendi loomiseks on kaks konstruktorit, mis vastavad (list-tüüpi) puu tippudele.
 - [] :: [a]
 - (:) :: a -> [a] -> [a]
 - Näide: [3,2,1] == 3 : 2 : 1 : []

Listi näited

Järjendi e. listid

- Konstrueerimise vastand on muustrisobitus. Nii saame vaadata, millise konstruktoriga antud väärtus loodi.

```
length [] = 0
length (x:xs) = 1 + length xs
```

või

```
length xs =
  case xs of
    [] -> 0
    (x:xs) -> 1 + length xs
```

- Mustreid sobitatakse "ülevalt all", kuni esimese sobiva leidmiseni!
- Arvutuskäik:

```
length [1,2,3]
== length (1 : (2 : (3 : [])))
==> 1 + length (2 : (3 : []))
==> 1 + (1 + length (3 : []))
==> 1 + (1 + (1 + length []))
==> 1 + (1 + (1 + 0))
==> 3
```

Listide näited

- Korrutis

```
product [] = 1
product (x:xs) = x * product xs
```

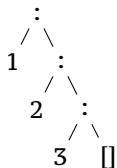
- Listi ümberpööramine

```
reverse [] = []
reverse (x:xs) = reverse xs ++ [x]
```

- Järjest asetsevate võrdsete elementide loendamine

```
countEq (x:y:xs)
  | x==y      = 1 + countEq (y:xs)
  | otherwise = countEq (y:xs)
countEq _    = 0
```

Tähelepanekud

- **Elemendi lisamine listi algusse väga kiire!**
 - kiire == konstante aeg ja mälu
 - Põhjendus: argumente ei ole vaja kopeerida.
- **Viimase elemendi selekteerimine aeglane!**
 - aeglane == linearselt listi pikkusega
- **Järjendi lõppu lisamine aeglane!**
 - aeglane == aeg ja mälu lineaarne listi pikkusega (tuleb kopeerida)
 - Laiks väärtustamine päästab mõnel juhul!
- \implies Listid Haskellis on kasutatavad iteraatoritena

Loe lisaks: RWH, lk 10..12, 23..26; LYaH, peatükk 2 lõpp

Anonüümsed funktsioonid e. lambdad

- Defineerides funktsiooni

```
█ f x y z = ...
```

teisendab kompilaator koodi selliseks

```
█ f = \ x y z -> ...
```

- Langjoon tähistab lambda arvutuses kasutatavat λ -sümbolit.
- Sellist süntaksit saab ka ise kasutada.
 - Näiteks, funktsiooni argumendina:

```
█ map (\ x -> x+1) [1,2,3,4]
```

Laisk väärtustamine

programm: rida deklaratsioone. Näiteks:

```
double x = x + x  
main = double (1+1)
```

redex: redutseeritav avaldis – programmis olev avaldis, mida saab lihtsustada. Näiteks: $1+1$

kontekst: kõik definitsioonid, mis kehtivad redex-i asukohas.

Näited ülevaloleva programmi kohta:

- $1+1$ puhul on kontekstis kogu programm, kuid neid definitsioone ei lähe vaja.
- järgmisel sammul, kui redexiks $x + x$ on selle näite puhul kontekstis ka $x = 2$
- `double (1+1)` puhul on kontekstis kogu programm, kuid vaja läheb vaid `double` definitsiooni.

Laisk väärtustamine

Lihtsustada saab

- 1 sisseehitatud operaatoreid, aga ainult siis, kui argumendid on juba normaalkujul.
 - $1 + x$ ei saa lihtsustada
 - $1 + 1$ lihtsustub avaldiseks 2
- 2 nimesid, mis on kontekstis defineeritud
 - x lihtsustub väärtuseks $y+1$, kui kontekstis on $x = y+1$
- 3 argumendi rakendamist lambda-avaldisele
 - $(\lambda x \rightarrow x+x)$ 5 lihtsustub avaldiseks $5+5$
- 4 funktsioonirakendust

$f e_1 \dots e_n$ (kus $f x_1 \dots x_n = b$)

↓

$b[x_1 \rightarrow e_1][x_2 \rightarrow e_2] \dots [x_n \rightarrow e_n]$

Näiteks: `double (1+1)` lihtsustub avaldiseks $(1+1)+(1+1)$

- Avaldis on *normaalkujul*, kui teda ei saa enam lihtsustada!

"Vabad" muutujad

- ... on muutujad, mis pole seotud lambdaga.
 - $\text{FV}((\lambda x \rightarrow y+x+1) z) = \{y, z\}$
 - $\text{FV}((\lambda q \rightarrow y+x+1) z) = \{x, y, z\}$
 - $\text{FV}((\lambda x \rightarrow x) x) = \{x\}$
- Seotud muutujate nimed pole olulised — α -teisendus.
 - $(\lambda x \rightarrow x + 1) = (\lambda a \rightarrow a + 1)$
- $\text{FV}(x) = \{x\}$
- $\text{FV}(c) = \emptyset$
- $\text{FV}(t_1 t_2) = \text{FV}(t_1) \cup \text{FV}(t_2)$
- $\text{FV}(\lambda x \rightarrow t) = \text{FV}(t) \setminus \{x\}$

Asendamine: $e[v \rightarrow e']$

muutujad: $x[y \rightarrow t] = \begin{cases} t & \text{kui } x \doteq y \\ x & \text{muidu} \end{cases}$

konstandid: $c[y \rightarrow t] = c$

rakendus: $(t_1 t_2)[y \rightarrow t] = t_1[y \rightarrow t] t_2[y \rightarrow t]$

lambda: $(\lambda x \rightarrow t_1)[y \rightarrow t] = \begin{cases} (\lambda x \rightarrow t_1) & \text{kui } x \equiv y \\ (\lambda z \rightarrow e[x \rightarrow z])[y \rightarrow t] & \text{kui } x \in \text{FV}(t) \\ \lambda x \rightarrow t_1[y \rightarrow t] & \text{muidu} \end{cases}$

kus z on "värske" muutuja

Näide

Asendus tuleb teha reeglite järgi, et vältida muutujate püüdmist (i.k *variable capture*)!

$$\begin{aligned}(\lambda x y \rightarrow x+y) y &= (\lambda x \rightarrow \lambda y \rightarrow x+y) y \\ &\rightsquigarrow (\lambda y \rightarrow x+y)[x \rightarrow y] \\ &\rightsquigarrow \color{red}{(\lambda y \rightarrow y+y)} \\ &\rightsquigarrow (\lambda z \rightarrow x+z)[x \rightarrow y] \\ &\rightsquigarrow (\lambda z \rightarrow y+z)\end{aligned}$$

Redutseerimise järjekord I

Redutseerimiseks valida kõige välimisem avaldis. Kui välist avaldist ei saa redutseerida, võtame ette selle alamavaldised, suunaga vasakult-paremale.

Programm:

```
double x = x + x  
main = double (1+1)
```

Reduktsioon:

```
main  $\rightsquigarrow$  double (1+1)  
       $\rightsquigarrow$  (1+1) + (1+1)  
       $\rightsquigarrow$  2 + (1+1)  
       $\rightsquigarrow$  2 + 2  
       $\rightsquigarrow$  4
```

Redutseerimise järjekord II

```
fact 0 = 1  
fact x = x * fact (x-1)
```

- Kui lihtsustamist takistab mustrisobitus, redutseerime sobitatavat avaldist seni, kuni saame otsustada, milline juht valida.

Reduktsioon:

```
fact 2 ~> 2 * fact (2-1)  
~> 2 * fact 1  
~> 2 * (1 * fact (1-1))  
~> 2 * (1 * fact 0)  
~> 2 * (1 * 1)  
~> 2 * 1  
~> 2
```

- Seda järjekorda saab küll formaliseerida (konspektis), aga soovitame lähtuda intuitsioonist.

Kõrgemat järku funktsioon

... on funktsioon, mis võtab argumendiks (või tagastab) funktsiooni.

Näiteks

```
map :: (a -> b) -> [a] -> [b]
map f [] = []
map f (x:xs) = f x : map f xs
```

Funktsiooni map illustreerib järgmine võrdus:

$$\text{map } f [x_1, x_2, \dots, x_n] = [f x_1, f x_2, \dots, f x_n]$$

FP keskne mõte: arvutada saab ka arvutustega (e. funktsioonidega).

Näiteks map saab interpreteerida kui $(a \rightarrow b) \rightarrow ([a] \rightarrow [b])$

Näide

```
map :: (a -> b) -> [a] -> [b]
map f [] = []
map f (x:xs) = f x : map f xs
```

```
map (+1) [1,2,3] = map (+1) (1:2:3:[])
  ~> (1+1) : map (+1) (2:3:[])
  ~> 2 : map (+1) (2:3:[])
  ~> 2 : (2+1) : map (+1) (3:[])
  ~> 2 : 3 : map (+1) (3:[])
  ~> 2 : 3 : (3+1) : map (+1) []
  ~> 2 : 3 : 4 : map (+1) []
  ~> 2 : 3 : 4 : []
  = [2, 3, 4]
```

Kõrgemat järku funktsioon II

Näiteks

```

foldr :: (a -> b -> b) -> b -> [a] -> b
foldr f b []      = b
foldr f b (x:xs) = f x (foldr f b xs)

```

Funktsiooni foldr illustreerib järgmine võrdus:

$$\text{foldr } (+) \ b \ [x_1, x_2, \dots, x_n] = x_1 + (x_2 + (\dots + (x_n + b)))$$

Funktsiooni map saab defineerida läbi foldr-i

```

map f xs = foldr g [] xs
  where g x y = (f x) : y

```

ehk

$$\text{foldr } g \ [] \ [x_1, x_2, \dots, x_n] = x_1 'g' (x_2 'g' (\dots 'g' (x_n 'g' []))) = f \ x_1 : f \ x_2 : \dots : f \ x_n : []$$

Näide

```
foldr :: (a -> b -> b) -> b -> [a] -> b
foldr f b []      = b
foldr f b (x:xs) = f x (foldr f b xs)
```

```
foldr (+) 0 (1:2:3:[]) ~> (+) 1 (foldr (+) 0 (2:3:[]))
                        ~> (+) 1 ((+) 2 (foldr (+) 0 (3:[])))
                        ~> (+) 1 ((+) 2 ((+) 3 (foldr (+) 0 [])))
                        ~> (+) 1 ((+) 2 ((+) 3 0))
                        ~> (+) 1 ((+) 2 3)
                        ~> (+) 1 5
                        ~> 6
```


Näide

```
foldr :: (a -> b -> b) -> b -> [a] -> b
foldr f b []      = b
foldr f b (x:xs) = f x (foldr f b xs)
```

```
head xs = foldr (\ a b -> a) undefined xs
```

```
head (3:4:5:[]) ~> foldr (\a b -> a) undefined (3:4:5:[])
                ~> (\a b -> a) 3 (foldr (\a b -> a) undefined (4:5:[]))
                ~> (\b -> 3) (foldr (\a b -> a) undefined (4:5:[]))
                ~> 3
```

Kõrgemat järku funktsioon III

Näiteks

```

| foldl :: (b -> a -> b) -> b -> [a] -> b
    foldl f b []      = b
    foldl f b (x:xs) = foldl f (f b x) xs

```

Funktsiooni foldl illustreerib järgmine võrdus:

$$\text{foldl } (+) \mathbf{b} [x_1, x_2, \dots, x_n] = (((\mathbf{b} + x_1) + x_2) + \dots) + x_n$$

Funktsiooni reverse saab defineerida läbi foldl-i

```

| reverse xs = foldl g [] xs
    where g x y = y : x

```

ehk

$$\text{foldl } g [] [x_1, x_2, \dots, x_n] = ((([] \text{ 'g' } x_1) \text{ 'g' } x_2) \text{ 'g' } \dots) \text{ 'g' } x_n = x_n : \dots : x_2 : x_1 : []$$

Näide

```

foldl :: (b -> a -> b) -> b -> [a] -> b
foldl f b []      = b
foldl f b (x:xs) = foldl f (f b x) xs

```

```

reverse xs = foldl g [] xs
  where g x y = y : x

```

```

reverse (1:2:3:[]) = foldl g [] (1:2:3:[])
  ~> foldl g (g [] 1) (2:3:[])
  ~> foldl g (g (g [] 1) 2) (3:[])
  ~> foldl g (g (g (g [] 1) 2) 3) []
  ~> g (g (g [] 1) 2) 3
  ~> 3 : (g (g [] 1) 2)
  ~> 3 : 2 : (g [] 1)
  ~> 3 : 2 : 1 : []

```

Näide

```
foldl :: (b -> a -> b) -> b -> [a] -> b
foldl f b [] = b
foldl f b (x:xs) = foldl f (f b x) xs
```

```
last xs = foldl g u
  where g a b = b
        u = undefined
```

```
last (3:4:5:[]) ~> foldl g [] (3:4:5:[])
               ~> foldl g (g [] 3) (4:5:[])
               ~> foldl g (g (g [] 3) 4) (5:[])
               ~> foldl g (g (g (g [] 3) 4) 5) []
               ~> g (g (g [] 3) 4) 5
               ~> 5
```

Kõrgemat järku funktsioonid kui disainimustrid

- foldr on listi itereerimise muster.

```
f :: [Double] -> Double
f (x:xs) = x + f xs
f []     = 0
```

vs.

```
f = foldr (+) 0
```

- Lihtsate funktsioonide puhul on ka rekursiivne lahendus selge.
- Pikema ülesande puhul on hea eraldada listi töötlemine.

Miks eelistada kõrgemat järku funktsioone

- Programmeerijatena ei jõua me kaugele mõeldes *bittide*-tasemel.
- Peame jõudma kõrgemale tasemele — abstraktsemalt

```
f :: [Double] -> Double
f (0:_) = 0
f (x:xs) = x + f xs
f [] = 0
```

vs.

```
f = sum . takeWhile (/=0)
```

Loe lisaks: RWH, peatükk 4, lk 84..99

Curry stiil ja fun. osaline rakendamine

- Selle asemel, et kirjutada

```
uusFunktsioon x y z = olemasolevFunktsioon (x+1) y z
```

tuleks Haskellis kirjutada

```
uusFunktsioon x = olemasolevFunktsioon (x+1)
```

- **Pane Tähele:** funktsioon `olemasolevFunktsioon` on osaliselt rakendatud. Mõlemad funktsioonid võtavad (vähemalt!) kolm argumenti.
- Realistlikum näide:


```
f xs = sum (takeWhile (/=0) xs)
```

või siis

```
f = sum . takeWhile (/=0)
```
- Soovitus: Kirjuta funktsioone nii, et neid oleks võimalik ka osaliselt rakendada.
 - Funktsiooni `(a,b) -> c` karritud kuju on `a -> b -> c`.
- Saab viia ka liiga kaugemale:

```
max3 :: Int -> Int -> Int -> Int
max3 = (. max) . ((.) . max)
```

Haskelli tüübisüsteem

Haskelli on *staatiliselt tüübitud*, *tugevalt tüübitud*, *tüübituletusega* programmeerimiskeel.

- staatiliselt tüübitud — tüübid teada kompileerimise ajal
- tugevalt tüübitud
 - garantii, et väärtused on just seda tüüpi, millega nad end esitavad
 - tüüpe ei teisendata automaatselt. (nagu C-s `int` -> `float`)

S.t. rohkem eeltööd, et tüübivead eemaldada. Programm on aga siis töökindlam.

- tüübituletus — enamasti kirjutatakse tüüpe ainult selleks, et kontrollida, kas kompilaator saab programmist samamoodi aru nagu programmeerija.

Tüübid

- Baastüübid
 - `Int`, `Integer`, `Char`, `Double`, `Float`
- Funktsiooni tüüp
 - `Int -> Char`, `Float -> Float`, `Int -> (Char -> Int)`
- Tüübimuutujad – algavad väiketähega ja tähistavad ükskõik millist konkreetset tüüpi. (polümorfism, i.k. *polymorfism*)
 - `a -> Bool`, `a -> a`,

parameetriline polümorfism: Haskellis ei saa polümorfne funktsioon teha kindlaks, mis konkreetne tüüp tüübimuutujal parajasti on. S.t. funktsioon on defineeritud olenemata konkreetset tüübist.

- Mis funktsioonid võivad olla tüüpidega `a -> a`, `a -> Bool` või `a -> b -> a`?

Loe lisaks: RWH, peatükk 2, lk 17..27

Mitu erinevat *puhast* väärtust?

- $|\text{Bool}| = 2$: True, False
- $|\text{Int}| \geq 2^{30}$: $-2^{29}, \dots, 2^{29} - 1$
- $|\text{Integer}| = |\mathbb{N}|$: $0, 1, -1, \dots$
- $|\text{Char}| = 2^{16}$: 'a', 'b', 'c', ...

- $|\alpha \rightarrow \beta| = \beta^\alpha$

- Näiteks $|\text{Bool} \rightarrow \text{Bool}| = 2^2 = 4$
 1. {True \rightarrow True, False \rightarrow True}
 2. {True \rightarrow False, False \rightarrow False}
 3. {True \rightarrow True, False \rightarrow False}
 4. {True \rightarrow False, False \rightarrow True}

Mitu erinevat Haskell'i väärtust?

- iga väärtus saab olla undefined, mis lõpetab programmi töö
- ei saa kontrollida, kas mingi väärtus on undefined
- ... sellisel juhul on tagastusväärtus undefined

- Näiteks Bool \rightarrow Bool:

1.	{ True \rightarrow True,	False \rightarrow True,	undefined \rightarrow undefined }
2.	{ True \rightarrow False,	False \rightarrow False,	undefined \rightarrow undefined }
3.	{ True \rightarrow True,	False \rightarrow False,	undefined \rightarrow undefined }
4.	{ True \rightarrow False,	False \rightarrow True,	undefined \rightarrow undefined }
5.	{ True \rightarrow undefined,	False \rightarrow True,	undefined \rightarrow undefined }
6.	{ True \rightarrow undefined,	False \rightarrow False,	undefined \rightarrow undefined }
7.	{ True \rightarrow True,	False \rightarrow undefined,	undefined \rightarrow undefined }
8.	{ True \rightarrow False,	False \rightarrow undefined,	undefined \rightarrow undefined }
9.	{ True \rightarrow undefined,	False \rightarrow undefined,	undefined \rightarrow undefined }
10.	{ True \rightarrow True,	False \rightarrow True,	undefined \rightarrow True }
11.	{ True \rightarrow False,	False \rightarrow False,	undefined \rightarrow False }

- $|\alpha \rightarrow \beta|_H = (|\beta| + \mathbf{1})^{|\alpha|} + |\beta| + \dots$

Uute tüüpide loomine

Uusi tüüpe saab luua kolmel viisil:

- data** e. uue algebralise andmetüübi loomine,
- type** e. tüübi sünonüümi loomine ja
- newtype** e. olemasolevale tüübile uue ja eristatava nime tegemine.

Näiteks sõned on Haskellis tähtede järjesti sünonüüm!

```
type String = [Char]
```

S.t. Tähtede listid on sõned ja sõned on tähtede listid!

```
['a', 'X', '8'] :: String
"Tere" :: [Char]
```

Olemasolevast tüübist saab teha uue!

```
newtype Sõne = TeeSõne String
```

Nüüd saame kasutada konstruktorit `TeeSõne :: String -> Sõne`, s.t.

```
TeeSõne "Tere" :: Sõne
```

Algebralised andmetüübid

Tõeväärtuste tüüp `Bool` on defineeritud järgnevalt:

```
data Bool = True | False
```

Sellest koodireast loeme välja järgnevat:

- defineeritakse uus andmetüüp `Bool`;
- defineeritakse konstruktor `True :: Bool`;
- defineeritakse konstruktor `False :: Bool`.

Hiljem saab mustrisobitusiga vaadata, millise konstruktoriga väärtus loodi:

```
f True = ...  
f False = ...
```

Näide

```
data Tõeväärtus = Tõene | Väär   deriving Show
```

```
test1 :: Tõeväärtus
test1 = Tõene
```

```
test2 :: Tõeväärtus
test2 = Väär
```

```
eitus :: Tõeväärtus -> Tõeväärtus
eitus Tõene = Väär
eitus Väär  = Tõene
```

```
conj :: Tõeväärtus -> Tõeväärtus -> Tõeväärtus
conj Tõene Tõene = Tõene
conj _         _  = Väär
```

```
disj :: Tõeväärtus -> Tõeväärtus -> Tõeväärtus
disj x y = eitus (eitus x `conj` eitus y)
```

Algebraalste andmetüüpide defineerimine

```
data UusTüüp a b = Konstr1 Int | Konstr2 a Char b | Konstr3
```

Ehk siis:

- defineeritakse uued andmetüübid `UusTüüp a b`; näiteks
 - `UusTüüp Int Int`,
 - `UusTüüp Char (UusTüüp Char Int)`;
- defineeritakse konstruktor `Konstr1 :: Int -> UusTüüp a b`;
- defineeritakse konstruktor `Konstr2 :: a -> Char -> b -> UusTüüp a b`;
- defineeritakse konstruktor `Konstr3 :: UusTüüp a b`;

Mustrisobitus:

```
f Konstr3           = ...
f (Konstr1 x)       = ...
f (Konstr2 x y z)   = ...
```

Näide

```
type Radius = Float
type Width  = Float
type Height = Float

data Shape = Circle Radius | Rect Width Height deriving Show

area :: Shape -> Float
area (Circle r) = pi * r^2
area (Rect w h) = w * h

s1 :: Shape
s1 = Circle 1.5

s2 :: Shape
s2 = Rect 0.75 3.0

test :: Float
test = area s1 + area s2
```


Näide

```
data Tree a = Empty | Branch a (Tree a) (Tree a)    deriving Show

flatten :: Tree a -> [a]
flatten Empty           = []
flatten (Branch x t1 t2) = flatten t1 ++ [x] ++ flatten t2

puu1 :: Tree Char
puu1 = Branch 'b' (Branch 'a' Empty Empty) (Branch 'c' Empty Empty)

puu2 = Branch 'd' puu1 Empty

puu3 = Branch 'x' puu3 puu3    -- lõpmatu puu

test = flatten puu1
```

newtype vs data

```
data MyString1 = MyString1 String
newtype MyString2 = MyString2 String
```

- $|MyString1| = |String| + 1$
- $MyString1\ undefined \neq undefined$
- $|MyString2| = |String|$
- $MyString2\ undefined == undefined$

Näide: Listid

Listide tüübiperet võime ette kujutada järgnevalt:

```
data [a] = [] | a : [a]
```

Ehk siis:

- Iga tüübi a jaoks eksisteerib list $[a]$;
- tühja listi konstruktor $[] :: [a]$;
- mittetühja listi konstruktor $(:) :: a \rightarrow [a] \rightarrow [a]$.

Näide:

```
list_inf :: [Int]  
list_inf = 1 : list_inf
```

Näide: nurjumisvõimalusega funktsioonid

Tüübipere `Maybe` on defineeritud järgnevalt:

```
data Maybe a = Nothing | Just a
```

Listist otsimise funktsioon:

```
lookup x [] = Nothing
lookup x ((y,z):ys) | x==y = Just z
                    | otherwise = lookup x ys
```

Näiteks:

- `lookup 4 [(3, 'x'), (4, 'y')] == Just 'y'`
- `lookup 2 [(3, 'x'), (4, 'y')] == Nothing`

Tähelepanekud:

- `Maybe` a väärtusi on ühe võrra rohkem kui a väärtusi

Loe lisaks: RWH, peatükk 2, lk 41..55..

Näide: Tüüpide summa

Tüübid **Either** a b on defineeritud järgnevalt:

```
data Either a b = Left a | Right b deriving (Eq, Ord, Read, Show)
```

Kasutatakse näiteks siis kui on vaja edastada veateadet:

```
lookup' x [] = Left "Elementi ei leitud!"
lookup' x ((y,z):ys) | x==y = Right z
                      | otherwise = lookup' x ys
```

Näiteks:

- `lookup' 4 [(3, 'x'), (4, 'y')] == Right 'y'`
- `lookup' 2 [(3, 'x'), (4, 'y')] == Left "Elementi ei leitud!"`

Tähelepanekud:

- **Either** a b väärtusi on sama palju kui a väärtusi pluss b väärtusi.

Kirjetüüp

Selle mustri asemel

```
data Raamat = Raamat
    String -- pealkiri
    [String] -- autorid
    Int -- aasta
pealkiri (Raamat p _ _) = p
autorid (Raamat _ as _) = as
aasta (Raamat _ _ a) = a

lisaAutor :: Raamat -> String -> Raamat
lisaAutor (Raamat p as a) x = Raamat p (x:as) a
```

saab Haskellis kirjutada ka nii

```
data Raamat = Raamat {
    pealkiri :: String
    autorid  :: [String]
    aasta    :: Int
}
lisaAutor raamat x = raamat { autorid = x : autorid r }
```

Aritmeetilised jadad

- `aSeq1 = [1..5]`
 - `[1, 2, 3, 4, 5]`
- `aSeq2 = [0,2..10]`
 - `[0, 2, 4, 6, 8, 10]`
- `aSeq3 = [0,2..11]`
 - `[0, 2, 4, 6, 8, 10]`
- `aSeq4 = [5..1]`
 - `[]`
- `aSeq5 = [10,7..(-3)]`
 - `[10, 7, 4, 1, -2]`
- `aSeq6 = [1..]`
 - `[1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, ... lõpmatu list!`
- `aSeq7 = ['A'..'Z']`
 - `"ABCDEFGHIJKLMNOPQRSTUVWXYZ"`

Listikomprehensioon

- `[x*x | x <- [1..5]] = [1, 4, 9, 16, 25]`
 - Terminoloogia: `x <- [1..5]` on "generaator"
- `[x*x | x <- [1..10], even x] = [4, 16, 36, 64, 100]`
 - Terminoloogia: `even x` on "valvur"
- `[i | (i,c) <- zip [1..] "HaSkell", isUpper c] = [1, 3, 4]`
- `[(x,y) | x <- [1..2], y <- [1..3]] = [(1,1), (1,2), (1,3), (2,1), (2,2), (2,3)]`
- `[(x,y) | y <- [1..3], x <- [1..2]] = [(1,1), (2,1), (1,2), (2,2), (1,3), (2,3)]`
 - NB! Parempoolne generaator muutub vasakpoolsest kiiremini!
- `[(x,y) | x <- [1..4], y <- [x+1..4]] = [(1,2), (1,3), (1,4), (2,3), (2,4), (3,4)]`
- `[y*z | x <- [1..4], let z = x+1, y <- [z..4]] = [4, 6, 8, 9, 12, 16]`

Tüübiklassid I

Haskellis tuleb tihti kirjutada funktsioone, mis erinevad ainult natuke tüübi poolest:

```
equalChar  :: Char -> Char -> Bool
equalInt   :: Int  -> Int  -> Bool
equalString :: String -> String -> Bool
```

Sellist koodi *ei saa* kirjutada parameetrilise polümorfse funktsiooniga, kuna funktsioonide implementatsioon on erinev:

```
equal :: a -> a -> Bool
equal = ??? -- pole def. mis töötaks iga tüübi korral
```

Selleks ongi loodud tüübiklassid

```
class Equal a where
  equal :: a -> a -> Bool
instance Equal Char where
  equal = ... -- :: Char -> Char -> Bool
instance Equal Int where
  equal = ... -- :: Int -> Int -> Bool
...
```

Näide

```
class Equal a where
  equal :: a -> a -> Bool

data ValgusFoor = Punane | Kollane | Roheline

instance Equal ValgusFoor where
  equal Punane    Punane    = True
  equal Kollane   Kollane   = True
  equal Roheline  Roheline  = True
  equal _         _         = False

test :: Bool
test = Kollane `equal` Roheline  -- False
```

Tüübiklassid II

Haskellis standardteegis on defineeritud tüübiklass **Eq**:

```
class Eq a where
  (==), (/=) :: a -> a -> Bool
  -- Minimaalne definitsioon peab sisaldama:
  -- (==) või (/=)
  x /= y = not (x == y) -- vaikedefinitsioon
  x == y = not (x /= y) -- vaikedefinitsioon
```

Võrdusoperaatori tüüp on:

```
(==) :: Eq a => a -> a -> Bool
```

s.t me saame operaatorit kasutada, kui tema argumentitüübil on defineeritud **Eq** instances!

Kõikidel polümorfsetel funktsioonidel, mis kasutavad võrdust peab tüüpi kontekst olema **Eq**:

```
lookup :: Eq a => a -> [(a, b)] -> Maybe b
```

Näide

```
data ValgusFoor = Punane | Kollane | Roheline

instance Eq ValgusFoor where
  Punane  == Punane  = True
  Kollane == Kollane = True
  Roheline == Roheline = True
  _       == _       = False

test :: Bool
test = Kollane == Roheline -- False
```

Tüübiklasside automaatne defineerimine

Osade tüübiklasside definitsioonid on keerukamad, kui tundub, et nad peaks olema

```
class Read a where
  readsPrec :: Int -> ReadS a
  readList  :: ReadS [a]
  GHC.Read.readPrec :: Text.ParserCombinators.ReadPrec.ReadPrec a
  GHC.Read.readListPrec :: Text.ParserCombinators.ReadPrec.ReadPrec [a]

class Show a where
  showsPrec :: Int -> a -> ShowS
  show      :: a -> String
  showList  :: [a] -> ShowS
```

... kuigi, neid tüübiklasse kasutatakse suuresti ainult kahe funktsiooni jaoks:

```
read :: Read a => String -> a -- parsib väärtuse sõnest
show :: Show a => a -> String -- muudab väärtuse sõneks
```

Standardteegi tüübiklasse nagu `Eq`, `Show`, `Read`, `Ord`, `Enum` saab lasta defineerida automaatselt. Näiteks:

```
data Loom = Kass | Koer | Muu String deriving (Show, Eq)
```

Loe lisaks: RWH, peatükk 6; LYaH, peatükk 8

Näide

```
data ValgusFoor = Punane | Kollane | Roheline deriving (Eq)

test :: Bool
test = Kollane == Roheline    -- False
```

Standardised tüübiklassid

- **Eq**
 - $(==), (/=) :: \text{Eq } a \Rightarrow a \rightarrow a \rightarrow \text{Bool}$
- **Ord**
 - $(<=) :: \text{Ord } a \Rightarrow a \rightarrow a \rightarrow \text{Bool}$
 - $\text{min}, \text{max} :: \text{Ord } a \Rightarrow a \rightarrow a \rightarrow a \dots$
- **Show**
 - $\text{show} :: \text{Show } a \Rightarrow a \rightarrow \text{String} \dots$
- **Read**
 - $\text{read} :: \text{Read } a \Rightarrow \text{String} \rightarrow a \dots$
- **Ix**
 - $\text{range} :: (a, a) \rightarrow [a]$
 - $\text{index} :: (a, a) \rightarrow a \rightarrow \text{Int} \dots$

Enum tüübiklass

Enumeratsioone kirjeldab järgnev tüübiklass:

```

class Enum a where
  succ :: a -> a
  pred :: a -> a
  toEnum :: Int -> a
  fromEnum :: a -> Int
  enumFrom :: a -> [a]           -- [x ..]       = enumFrom x
  enumFromThen :: a -> a -> [a] -- [x, y ..]   = enumFromThen x y
  enumFromTo :: a -> a -> [a]   -- [x .. y]    = enumFromTo x y
  enumFromThenTo :: a -> a -> a -> [a] -- [x, y .. z] = enumFromThenTo x y z

class Bounded a where
  minBound :: a
  maxBound :: a

```

- Tüübiklass `Enum` on tuletatav, kui konstruktoritel pole argumente!

```
data Värvid = Punane | Sinine | Kollane deriving (Enum)
```
- `Enum`-id on tihti ka `Bounded`

Abstraktsed andmestruktuurid

- Mitmed senimaani vaadatud andmestruktuurid on implementeeritud Haskellis.
 - `Bool`, `()`, `Maybe a`, `[a]`, `Either a b` jne.
 - Konstruktorid otse kasutatavad.
- Osad on implementeeritud madalamal tasemel, näiteks:
 - `Int`, `Integer`, `Char`, `Float`, `Double`
 - Konstruktorid peidetud — tüübid abstraktsed!
- Vahetevahel on mõistlik luua ise abstraktseid andmestruktuure.
 - Näiteks `Data.Map.Lazy`, `Data.Set`
 - Sellisel puhul ei ekspordita moodulist konstruktorite nimesid
 - ... kuid eksporditakse muid funktsioone:

```
empty :: Set a
null  :: Set a -> Bool
singleton :: a -> Set a
insert :: Ord a => a -> Set a -> Set a
delete :: Ord a => a -> Set a -> Set a
foldr  :: (a -> b -> b) -> b -> Set a -> b
...
```

Sisend-väljund Haskellis

- Haskellis puhtad funktsioonid ei võimalda teha mittepuhtaid arvutusi.
 - Puhas — funktsiooni tulemus sõltub ainult argumentide väärtusest.
 - Ei saa teha näiteks juhuarvude funktsiooni `random :: () -> Int`
- Lahendus: `IO monaad`
 - '`IO a`' tüüpi väärtus — “masin mis arvutab `a` tüüpi väärtuse”
 - `return :: a -> IO a` — masina tagastab esimese argumenti väärtuse
 - `(>>=) :: IO a -> (a -> IO b) -> IO b` — masin käivitab esimese argumenti ja rakendab tulemuse teisele
 - ... lisaks baasfunktsioonid nagu `putStrLn :: String -> IO ()` ja `getLine :: IO String`.
- Nii saab kombineerida olemasolevaid `IO` “masinaid”. Näiteks:

```

main :: IO ()
main = randomRIO (1, 10) >>= classify >>= putStrLn
  where classify :: Int -> IO String
        classify x | odd x      = return "paaritu"
                  | otherwise = return "paaris"

```

do-süntaks I

Eelneval slaidil olnud koodi on keeruline lugeda ja kirjutada:

```

main :: IO ()
main = randomRIO (1, 10) >>= classify >>= putStrLn
  where classify :: Int -> IO String
        classify x | odd x      = return "paaritu"
                  | otherwise = return "paaris"

```

Sama saab saavutada järgnevalt

```

main :: IO ()
main = do
  r <- randomRIO (1, 10)
  c <- classify r
  putStrLn c
  where classify :: Int -> IO String
        classify x | odd x      = return "paaritu"
                  | otherwise = return "paaris"

```

või

```

main = do
  r <- randomRIO (1, 10)
  if odd r
  then putStrLn "paaris"
  else putStrLn "paaritu"

```

do-süntaks II

Näide

```
proc = do
  s <- getLine
  let n = read s
      n2 = 2*n
  putStrLn ("Kaks korda " ++ s ++ " on " ++ show n2)
```

Do-süntaks algab **do**-võtmesõnaga, millele järgnevad *järjest töödeldavad* laused.

- Laused mustriks $x \leftarrow p$, kus $p :: \mathbf{IO} a$ siis $x :: a$,
- **let** laused ning
- avaldised e , mille tüüp on $\mathbf{IO} a$.

Mitme do kasutamine

- do seob kokku IO-avaldised, kuid ei saa vaadata konstruktsioonide sisse
- S.t. ühe avaldise jaoks pole do-d vaja
 - `main = putStrLn "Hello World"!`
- Hargenmise puhul võib olla vaja kasutada mitut do-d:

```
main = do
  putStrLn "Kirjuta midagi!"
  xs <- getLine
  if (xs=="")
    then putStrLn "Sõnakuulmatu!"
    else do
      putStrLn "Tänan!"
      putStrLn ("Kirjutasid: " ++ xs)
```

- do-süntaks on lihtne, kuid vajab harjutamist!

do tähendus

- `a >>= f` on sama mis

```
do x <- a
   f x
```

- `a >> b` on sama mis

```
do a
   b
```

- `do a`
 `b` on sama mis `do do a`
 `c` `b`
 `c`

- Fixity:

```
infixl 1 >>
infixl 1 >>=
```

Näide

```
main = do
  putStrLn "Kirjuta midagi!"
  xs <- getLine
  if (xs=="")
    then putStr "Sõnakuulmatu!"
    else do
      putStrLn "Tänan!"
      putStrLn ("Kirjutasid: " ++ xs)
```

on sama mis

```
main =
  putStrLn "Kirjuta midagi!" >>
  getLine >>= (\ xs ->
  if (xs=="")
    then putStr "Sõnakuulmatu!"
    else
      putStrLn "Tänan!" >>
      putStrLn ("Kirjutasid: " ++ xs)
  )
```

Näide

```
main =
  putStrLn "Kirjuta midagi!" >>
  getLine >>= (\ xs ->
    if (xs=="")
      then putStr "Sõnakuulmatu!"
      else
        putStrLn "Tänan!" >>
        putStrLn ("Kirjutasid: " ++ xs)
  )
```

on sama mis

```
main =
  putStrLn "Kirjuta midagi!" >> getLine >>= ifThenElse
    where ifThenElse xs = if (xs=="") then case1 else case2 xs
          case1         = putStr "Sõnakuulmatu!"
          case2 xs      = putStrLn "Tänan!" >> putStrLn ("Kirjutasid: " ++ xs)
```

Loe lisaks: RWH, peatükk 7 (algus)

Reduktsioon IO monaadis

- Üldised reeglid kehtivad aga saab natuke lihtsustada.
- Kui redexiks on avaldis e tüübist $IO\ a$, tuleb kõrvalefekt enda peas teha ja asendada tulemus tagasi avaldisse.
 - Näiteks `putStrLn "Tere!"` trüüb välja "Tere!", peale mille tuleb avaldis asendada väärtusega `()`.
- Kuna IO sunnib peale kindla järjestuse võime endi tööd natuke lihtsustada: redutseeritavaid IO avaldise ei pea iga sammu järel programmi tagasi paigutama. Näiteks

```

printFirst 0 _      = return ()
printFirst n (x:xs) = do print x
                        printFirst (n-1) xs

main = do printFirst 3 [1..]
          putStrLn "Kõik!"

```

- Kõigepealt arvutame `printFirst 3 [1..]` ja alles siis pöördume tagasi `main`-i juurde

Monaadidest üldisemalt

Haskellis in monaad on ühe muutujaga tüübipere, mille jaoks on defineeritud järgnevad funktsioonid:

```
class Functor f where
  fmap :: (a -> b) -> f a -> f b
class Functor f => Applicative f where
  pure :: a -> f a
  (<*>) :: f (a -> b) -> f a -> f b
class Applicative m => Monad m where
  (>>=) :: m a -> (a -> m b) -> m b
  return = pure    -- monaadis kasutatakse funktsiooni return
```

Intuitsioon: Tüüp $m\ a$ on nagu konteiner, kuhu saab a tüüpi väärtust hoida. (Aga igal $m\ a$ ei pruugi sisaldada a tüüpi väärtust.)

- Tahame vältida eksplitsiitselt väärtuse konteinerist välja võtmist.

Functor

```
class Functor f where
  fmap :: (a -> b) -> f a -> f b
```

Võrrandid:

```
fmap id == id
fmap (f . g) == fmap f . fmap g
```

Intuitsioon: igasugune konteiner f a , kus a väärtus ei interakteeru konteineriga

Näide: listid, `Maybe`

Applicative

```
class Functor f => Applicative f where
  pure :: a -> f a
  (<*>) :: f (a -> b) -> f a -> f b
```

Võrrandid:

```
pure id <*> v == v
pure (.) <*> u <*> v <*> w == u <*> (v <*> w)
pure f <*> pure x == pure (f x)
u <*> pure y == pure ($) y <*> u
```

Intuitsioon: saame väärtusi konteinerisse panna + võime konteineri sees funktsioone rakendada

Näide: Pilveserver (AWS)

Monad

```
class Applicative m => Monad m where
  (>>=) :: m a -> (a -> m b) -> m b
  return = pure    -- monaadis kasutatakse funktsiooni return
```

Võrrandid:

```
return a >>= k == k a
m >>= return == m
m >>= (\x -> k x >>= h) == (m >>= k) >>= h
```

Intuitsioon: järjest rakendatavad masinad

Näide: IO

Maybe monaad

```
data Maybe a = Nothing | Just a deriving (Eq, Ord)
```

- intuitsioon: **Nothing** – viga, nurjumine
- defintsioon

```
return x = Just x  
  
(Just a) >>= f = f a  
Nothing >>= f = Nothing
```

- Näide (pseudokood):

```
getTaxOwed name = do  
  number <- lookup name phonebook  
  registration <- lookup number governmentDatabase  
  lookup registration taxDatabase
```

Listi monaad

```
-- data [a] = [] | a : [a]
```

- intuitsioon: mitmesus

- defnitsioon

```
return x = [x]  
xs >>= f = concat (map f xs)
```

- Näide (pseudokood):

```
sõpradePalgad :: Person -> [Int]  
sõpradePalgad isik = do  
  sõber <- getFriends isik  
  töö   <- getEmployers sõber  
  return (getPay töö sõber)
```

- ... see on sama mis listikomprensioon

Parsimise monaad

```
type Parser a = String -> [(a,String)]
return x = \ s -> [(x,s)]
p >>= g => \ s -> concatMap (\ (a,s) -> g a s) (p s)
```

Näide:

```
expr =    do n <- term
           keyw "+"
           m <- expr
           return (n+m)
<|> term
term =    do n <- atom
           keyw "*"
           m <- term
           return (n*m)
<|> atom
atom =    do keyw "("
           e <- expr
           keyw ")"
<|> parse_int
```


Seisundi monaad

`State s a` -- s on seisundi tüüp; a väärtuse tüüp

- definitsioon

```
get :: State s s
put :: s -> State s ()
runState :: State a b -> a -> (a, b)
```

- Tavaliselt tehakse tüübisünonüüm iga konkreetse alamprogrammi jaoks.

```
type PangaSeisund = [(String,Double)]
type PangaArvutus a = State PangaSeisund a
```

...

Seisundi monaad II

- Näide:

```
type PangaSeisund = [(String,Double)]
type PangaArvutus a = State PangaSeisund a

applyIsik :: String -> (Double -> Double) -> PangaArvutus ()
applyIsik nimi f = do
  s <- get
  put (map g s)
  where g (n,s) | n==nimi    = (n, f s)
              | otherwise = (n, s)

rahaVälja :: String -> Float -> PangaArvutus Bool
rahaVälja nimi summa = do
  s <- get
  case lookup nimi s of
    Nothing -> return False
    Just r   -> do
      applyIsik nimi (\ x -> x-summa)
      return True
```

Seisundi tüübi implementeerimine

```
type State s a = s -> (s, a)
```

```
get :: State s s
```

```
get s = (s, s)
```

```
put :: s -> State s a
```

```
put s _ = (s, ())
```

```
runState :: State s a -> s -> (s, a)
```

```
runState f = f
```

```
return :: a -> State s a
```

```
return x s = (s, x)
```

```
(>>=) :: State s a -> (a -> State s b) -> State s b
```

```
(f >>= g) s = g x s'
```

```
  where (s', x) = f s
```

Seisundi tüübi implementeerimine

```
type State s a = s -> (s, a)
```

```
get :: s -> (s, s)
```

```
get x = (x, x)
```

```
put :: s -> s -> (s, ())
```

```
put s _ = (s, ())
```

```
runState :: (s -> (s, a)) -> s -> (s, a)
```

```
runState f = f
```

```
return :: a -> s -> (s, a)
```


```
return x s = (s, x)
```

```
(>>=) :: (s -> (s, a)) -> (a -> s -> (s, b)) -> s -> (s, b)
```

```
(f >>= g) s = g x s'
```

```
  where (s',x) = f s
```

IO modeleerimine seisundimonaadiga

type IO a = State a

ehk

type IO a = -> (, a)

Monaadilised funktsioonid standardprelüüdis

- Üldistatud järjestikustamine

```
sequence :: Monad m => [m a] -> m [a]
sequence = foldr mcons (return [ ])
  where mcons p q = p >>= \ x -> q >>= \ y -> return (x : y)

sequence_ :: Monad m => [m a] -> m ()
sequence_ = foldr (>>) (return ())
```

Näited:

```
Main> sequence [print 1, print 'a']
1
'a'
[(), ()]

Main> sequence_ [print 1, print 'a']
1
'a'

Main> it
()

Main> sequence [Just 1, Just 2, Just 3]
Just [1,2,3]

Main> sequence [Just 1, Nothing, Just 3]
Nothing
```

Monaadilised funktsioonid standardprelüüdis

- Monaadiline map

```
mapM :: Monad m => (a -> m b) -> [a] -> m [b]
mapM f as = sequence (map f as)
mapM_ :: Monad m => (a -> m b) -> [a] -> m ()
mapM_ f as = sequence_ (map f as)
```

Näited:

```
Main>mapM print [1..5]
1
2
3
4
5
[(), (), (), (), ()]
Main>mapM print (Just 6)
6
Just ()
```

Monaadilised funktsioonid standardprelüüdis

- "for"-tsükkel

```
forM :: Monad m => [a] -> (a -> m b) -> m [b]
forM x y = mapM x y
forM_ :: Monad m => [a] -> (a -> m b) -> m ()
forM_ x y = mapM_ x y
```

Näited:

```
main = do
  forM_ [1..10] $ \ i -> do
    let n = fact i
        putStrLn $ show i ++ "! = " ++ show n
```


Monaadilised funktsioonid standardprelüüdis

- Tingimuslik täitmine

```
when :: Monad m => Bool -> m () -> m ()  
when p s = if p then s else return ()  
unless :: Monad m => Bool -> m () -> m ()  
unless p s = when (not p) s
```

Näited:

```
import System.Environment (getArgs)  
import System.Directory (doesDirectoryExist)  
  
main = do names <- getArgs  
         forM_ names $ \ dir -> do  
             b <- doesDirectoryExist dir  
             when b $ putStrLn dir
```

Monaadilised funktsioonid standardprelüüdis

- Monaadiline filter

```
filterM :: Monad m -> (a -> m Bool) -> [a] -> m [a]
filterM _ [] = return []
filterM p (x : xs) = do
  b <- p x
  ys <- filterM p xs
  return (if b then x : ys else ys)
```

Näited:

```
main = do names <- getArgs
          dirs <- filterM doesDirectoryExist names
          mapM_ putStrLn dirs
```

Monaadilised funktsioonid standardprelüüdis

- "Liftimine" (1)

```
liftM :: Monad m => (a -> b) -> m a -> m b
liftM f m = do x <- m
            return (f x)
```

Näited:

```
countLines :: FilePath -> IO Int
countLines = liftM (length . lines) . readFile
```

Enamasti kasutatakse funktsiooni:

```
fmap :: Functor f => (a -> b) -> f a -> f b
```

Monaadilised funktsioonid standardprelүүdis

- "Liftimine" (2)

```
liftM2 :: Monad m => (a -> b -> c) -> m a -> m b -> m c
liftM2 f m1 m2 = do x1 <- m1
                  x2 <- m2
                  return (f x1 x2)
```

Näited:

```
Main> liftM2 (+) (Just 1) (Just 2)
Just 3
Main> liftM2 (+) (Just 1) Nothing
Nothing
Main> liftM2 (+) [0, 3] [5, 6, 7]
[5,6,7,8,9,10]
```

Analoogiliselt on defineeritud **liftM3**, **liftM4** ja **liftM5** .

Monaadilised funktsioonid standardprelүүdis

- Monaadiline aplikatsioon

```
ap :: Monad m => m (a -> b) -> m a -> m b
ap = liftM2 id
```

Näited:

```
Main> [(+2)] `ap` [1, 2, 3]
[3, 4, 5]
Main> [(+2), (*2)] `ap` [1, 2, 3]
[3,4,5,2,4,6]
```

```
liftMn f x1 x2 ... xn = return f `ap` x1 `ap` x2 `ap` ... `ap` xn
```

Aplikatsioon on võimalik ka osade mitte-monaadide puhul! (<*>)

```
return f `ap` x1 `ap` x2 `ap` ... `ap` xn = f <$> x1 <*> x2 <*> ... <*> xn
```

Monaaditeisendajad

- Haskell võimaldab väga täpselt spetsifitseerida erinevaid kõrvalefekte. Iga programmi moodul saab tegeleda ainult selle koodi jaoks relevantsega...
- ... aga kunagi tuleb aeg neid ühendada terviklikuks programmiks.
- Monaadide kombineerimiseks on monaaditeisendajad. Selle asemel, et kasutada monaadi `Maybe` kasutame mõnedel juhtudel monaadi `MaybeT m`, kus `m` on mingi teine monaad.
- Haskellis nõrkus — raske on ette näha, mis informatsiooni on vaja läbi programmi kaasas kanda.

QuickCheck on programmide automaatse testimise raamistik:

- Kontrollib, kas programm vastab etteantud **omadustele** kasutades **juhuslikult genereeritud** sisendeid.
- Algselt kirjutatud Haskellis, kuid nüüd ka Scalas, Javas jne.
- Teegis on:
 - omaduste kombineerimise kombinaatorid;
 - juhuslike väärtuste generaatorid standardtüüpide jaoks;
 - kombinaatorid oma andmetüüpide juhuslikuks genereerimiseks.

Liides

```
import Test.QuickCheck  
quickCheck :: Testable prop => prop -> IO ()
```

- Funktsioon `quickCheck` võtab argumendiks **omaduse** mida juhuslikel argumentidel kontrollitakse.
- Vaikimisi 100-l juhuslikul väärtusel.
- Kui test ebaõnnestub, siis trükitakse vastunäide.

Näide

reverse omadused

Katsetame ...

pro
pro

```
Main> quickCheck prop_RevRev  
+++ OK, passed 100 tests.
```

```
Main> quickCheck prop_RevApp  
+++ OK, passed 100 tests.
```

pro

```
prop_RevApp xs ys = reverse (xs ++ ys)  
                  == reverse ys ++ reverse xs
```

Näide (järg)

reverse **omadused**

$$\forall a.\forall b.\text{reverse } (a++b) = (\text{reverse } b)++(\text{reverse } a)$$

Katsetame ...

```
Main> quickCheck prop_RevWrong
*** Failed! Falsifiable (after 3 tests and 2 shrinks):
[0]
[1]
```

```
prop_RevWrong      :: [Int] -> [Int] -> Bool
prop_RevWrong xs ys = reverse (xs ++ ys)
                    == reverse xs ++ reverse ys
```

Omadused

```
class Testable prop where
  property :: prop -> Property

instance Testable Bool

instance (Arbitrary a, Show a, Testable prop) =>
  Testable (a -> prop)
```

- Omadused on avaldised, mille tüüb on klassist Testable.
- Argumendid peavad olema monomorfsed tüüpi.
 - Vaja argumentide genereerimise jaoks.
- Nimed tava järgi prefiksiga prop_

Omadused

Näide: sorteerimine pistemeetodil

```
isort :: Ord a => [a] -> [a]
```

```
isort = foldr insert []
```

```
insert :: Ord a => a -> [a] -> [a]
```

```
insert x [] = [x]
```

```
insert x (y:ys) | x <= y = x : y : ys  
                | otherwise = y : insert x ys
```

Omadused

Omadus 1: tulemus peab olema järjestatud

```
prop_sortOrder :: [Int] -> Bool
```

```
prop_sortOrder xs = ordered (isort xs)
```

```
ordered :: Ord a => [a] -> Bool
```

```
ordered (x:y:ys) = x <= y && ordered (y:ys)
```

```
ordered ys      = True
```

Omadused

Omadus 2: operatsioon ei lisa ega kustuta elemente

```
prop_sortElems :: [Int] -> Bool
prop_sortElems xs = sameElems xs (isort xs)

sameElems :: Eq a => [a] -> [a] -> Bool
sameElems xs ys = null (xs \\ ys) && null (ys \\ xs)
```

Omadused

Kui pikad on listid?

Mis täpselt olid argumendid?

```
Main> quickCheck (\ xs -> collect xs (p xs))  
+++ OK, passed 100 tests:  
8% []  
1% [97723,95805,-104521,45943,-73844,6249,64936]  
...
```

```
4% 4
```

Omadused

piste omadused: säilitab sorteerituse (ver. 1)

Problem!

```
Main> let p = prop_insertOrder1
Main> quickCheck(\x xs -> collect(ordered xs)(p x xs))
+++ OK, passed 100 tests:
87% False
13% True
```


Omadused

Implikatsioon

```
(==>) :: Testable prop => Bool -> prop -> Property
```

```
instance Testable Property
```

- Kombinaator (`==>`) ignoreerib sisendit, kui eeldus pole täidetud, ning genereerib uue väärtused.
- Vaikimisi 500 korda.

Omadused

juba parem ...

```
Main> let p = prop_insertOrder2
Main> quickCheck(\x xs -> collect(ordered xs)(p x xs))
*** Gave up! Passed only 82 tests (100% True).
```

Omadused

Univresaalne kvantifitseerimine

```
forall :: (Show a, Testable prop) =>  
  Gen a -> (a -> prop) -> property
```

- Kombinaator forall saab argumendiks generaatori, millega väärtusi luuakse.
- Saame luua väärtusi, mis vastavad valitud omadustele.

Omadused

pis **Töötab!!**

pro
pro

```
Main> quickCheck (forAll orderedList ordered)
+++ OK, passed 100 tests.
Main> quickCheck prop_insertOrder3
+++ OK, passed 100 tests.
```

Generaatorid

Generaatorid

```
newtype Gen a = ...
```

```
instance Monad Gen
```

```
instance Functor Gen
```

```
instance (Testable prop) => Testable (Gen prop)
```

- Generaatorid on abstraktse tüübiga Gen.
- Gen on monaad, millel on juurdepääs juhuarvudele.

Generaatorid

Trükitab mõned genereeritud väärtused

```
sample :: Show a => Gen a -> IO ()
```

Generaatorite kombineerimine

```
choose    :: Random a => (a, a) -> Gen a  
elements :: [a] -> Gen a  
oneof    :: [Gen a] -> Gen a  
frequency :: [(Int, Gen a)] -> Gen a  
sized    :: (Int -> Gen a) -> Gen a  
vectorOf :: Int -> Gen a -> Gen [a]
```

Generaatorid

Vaike-generaatorid

```
class Arbitrary a where
  arbitrary :: Gen a
  shrink    :: a -> [a]

shrink _ = []
```

- Vaike-generaatoriga tüübid kuuluvad klassi Arbitrary.
- Lisaks on klassis meetod shrink, mis vähendab väärtust.
 - shrink tagastab struktuurselt väiksemate väärtuste listi;
 - kui test ebaõnnestub, proovitakse shrink abil argumente vähendada.

Generaatorid

Lihtsad generaatorid

```
instance Arbitrary Bool where
  arbitrary = choose (False, True)
```

```
instance (Arbitrary a, Arbitrary b) => Arbitrary (a,b) where
  arbitrary = do
    x <- arbitrary
    y <- arbitrary
    return (x,y)
```

```
data Color = Red | Blue | Green
```

```
instance Arbitrary Color where
  arbitrary = elements [Red, Blue, Green]
```


Generaatorid

Lihtsad generaatorid

```
instance Arbitrary a => Arbitrary (Maybe a) where
  arbitrary = oneof [ return Nothing
                    , liftM Just arbitrary ]
```

Probleem!

Parent Pool väärtustest on Nothing!!

```
instance Arbitrary a => Arbitrary (Maybe a) where
  arbitrary = frequency [ (1, return Nothing)
                        , (3, liftM Just arbitrary) ]
```

Generaatorid

Täisarvude genereerimine (ver. 1)

```
instance Arbitrary Int where
  arbitrary = choose (-20, 20)
```

Täisarvude genereerimine (ver. 2)

```
instance Arbitrary Int where
  arbitrary = sized (\ n -> choose (-n,n))
```

Generaatorid

Rekursiivsete andmetüüpide genereerimine (ver. 1)

```
data Tree a = Leaf a
```

Probleem!

```
instance Arbitrary a => Arbitrary (Tree a) where  
  arbitrary = frequency [(1, liftM Leaf arbitrary),  
                        (2, liftM2 Node arbitrary arbitrary)]
```

Termineerimine pole kindlustatud!

Generaatorid

Rekursiivsete andmetüüpide genereerimine (ver. 2)

```
instance Arbitrary a => Arbitrary (Tree a) where
  arbitrary = sized arbitraryTree

arbitraryTree :: Arbitrary a => Int -> Gen (Tree a)
arbitraryTree 0 = liftM Leaf arbitrary
arbitraryTree n = frequency [ (1, liftM Leaf arbitrary)
                              , (4, liftM2 Node t t) ]
  where t = arbitraryTree (n `div` 2)
```

NB!

- Teine võrdus võib ka genereerida Leaf-e.
- Muidu genereeriks ainult tasakaalus puid.

Generaatorid

Eeldefineeritud erilised generaatorid

```
newtype OrderedList a = Ordered [a]  
instance (Ord a, Arbitrary a) => Arbitrary (OrderedList a)
```

```
newtype NonEmptyList a = NonEmpty [a]  
instance Arbitrary a => Arbitrary (NonEmptyList a)
```

```
newtype Positive a = Positive a  
instance (Num a, Ord a, Arbitrary a) => Arbitrary (Positive a)
```

```
newtype NonZero a = NonZero a  
newtype NonNegative a = NonNegative a
```

Funktsioonide genereerimine

```
class CoArbitrary a where
  coarbitrary :: a -> Gen b -> Gen b

instance (CoArbitrary a, Arbitrary b) => Arbitrary (a -> b)
```

Example

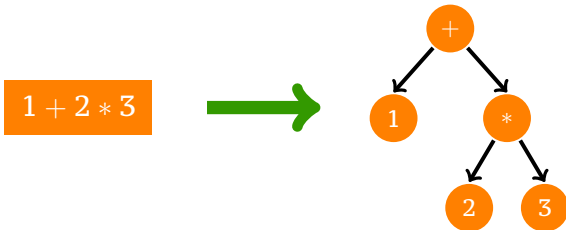
```
variant :: Integral n => n -> Gen a -> Gen a

instance CoArbitrary a => CoArbitrary [a] where
  coarbitrary []      = variant 0
  coarbitrary (x:xs) = variant 1 . coarbitrary (x,xs)
```

- Soovitav kasutada variant et segada juhuslikku genereerimist.
- Erineva esimesed argumendi puhul püütakse tagastatakse erinev väärtus.

Funktsionaalne parser

Parseri ülesanne on muuta sõne abstraktseks süntaksipuuks

Parseri monaad

Monaadi jaoks on vaja data või newtype

```
newtype Parser a = P {runP :: (String -> [(a,String)])}
```

Parser monad

```
instance Monad Parser where
  return a = P $ \str -> [(a, str)]
  p >>= f  = P $ \str -> concat [runP (f a) cs |
                                (a,cs) <- runP p str]
```

```
instance MonadPlus Parser where
  mzero      = P $ \str -> []
  mplus p q  = P $ \str -> runP p str ++ runP q str
```


Parseri monaad

Abifunktsioonid

```
item :: Parser Char
item = P $ \str -> [(head str, tail str) | not (null str)]

first  :: Parser a -> Parser a
first p = P $ \str -> case runP p str of
    []      -> []
    (x:xs) -> [x]
```

Lihtsad kombinaatorid

```
sat      :: (Char -> Bool) -> Parser Char
```

```
sat p    = do c <- item
           if p c then
             return c
           else
             mzero
```

```
char     :: Char -> Parser Char
```

```
char c   = sat (c ==)
```

```
(<|>)    :: Parser a -> Parser a -> Parser a
```

```
p <|> q  = first (p `mplus` q)
```

Näide

```
parens  :: Parser Tree
```

```
parens  = do char '('
             t1 <- parens
             char ')'
             t2 <- parens
             return (Bin t1 t2)
<|> return Nil
```

Lihtsad kombinaatorid

Iteratsioon

```
many    :: Parser a -> Parser [a]
many p  = many1 p <|> return []
```

```
many1   :: Parser a -> Parser [a]
many1 p = do a <- p
            as <- many p
            return (a:as)
```

Lihtsad kombinaatorid

Võtmesõnad

```
string      :: String -> Parser String
string ""   = return ""
string (c:cs) = do char c
                   string cs
                   return (c:cs)
```

Identifikaatorid

```
identifier :: Parser String
identifier = do c  <- lower
               cs <- many alphanum
               return (c:cs)
```

Lihtsad kombinaatorid

Naturaalarvud

```
digit  :: Parser Int
digit  = do c <- sat isDigit
         return (ord c - ord '0')

natural :: Parser Int
natural = do ds <- many1 digit
          return (foldl1 (\a b -> 10*a + b) ds)
```

Täisarvud

```
integer :: Parser Int
integer = do {char '-'; n <- natural; return (-n)}
         <|> natural
```

Lihtsad kombinaatorid

Ujukomaarvud

```
fraction :: Parser Double
fraction = do char '.'
             ds <- many1 digit
             return (foldr op 0 ds)
  where d `op` x = (x + fromIntegral d)/10
```

```
floating :: Parser Double
floating = do i <- integer
             f <- fraction <|> return 0
             return (fromIntegral i + f)
```

Lihtsad kombinaatorid

tühikud

```
space  :: Parser String
```

```
space  = many (sat isSpace)
```

```
token  :: Parser a -> Parser a
```

```
token p = do a <- p
```

```
         space
```

```
         return a
```

```
keyw cs = token (string cs)
```

```
ident  = token identifier
```

```
nat     = token natural
```

```
int     = token integer
```

```
float  = token floating
```

Lihtsad kombinaatorid

Sulud

```
pack :: Parser a -> Parser b -> Parser c -> Parser b
```

```
pack s1 p s2 = do s1
```

```
    x <- p
```

```
    s2
```

```
    return x
```

```
paren p      = pack (keyw "(") p (keyw ")")
```

```
brack p      = pack (keyw "[") p (keyw "]")
```

```
block p      = pack (keyw "begin") p (keyw "end")
```


Lihtsad kombinaatorid

Järjendid

```
sepby          :: Parser a -> Parser b -> Parser [a]
p `sepby` sep  = (p `sepby1` sep) <|> return []
```

```
sepby1        :: Parser a -> Parser b -> Parser [a]
p `sepby1` sep = do a <- p
                    as <- many (sep >> p)
                    return (a:as)
```

```
commaList p   = sepby p (keyw ",")
semicolonList p = sepby p (keyw ";")
```

Lihtsad kombinaatorid

Järjendid

```
chainl  :: Parser a -> Parser (a->a->a) -> Parser a
chainl p s = do
  x  <- p
  ys <- many (do {op <- s; y <- p; return (op,y)})
  return (foldl (\a (op,y) -> a `op` y) x ys)

chainr  :: Parser a -> Parser (a->a->a) -> Parser a
chainr p s = do
  ys <- many (do {y <- p; op <- s; return (y,op)})
  x  <- p
  return (foldr (\(y,op) b -> y `op` b) x ys)
```

Terve sisendi parsimine

```
parse :: Parser a -> String -> a
parse p cs = case runP (first (space >> p)) cs of
  [(x, "")] -> x
  _         -> error "Parse error"
```

Näide: aritmeetilised avaldised

Aritmeetilised avaldised

Grammatika

```
expr = int          | expr + expr | expr - expr
      | expr * expr  | expr / expr | expr ^ expr
      | (expr)
```

Abstraktne süntaksipuu

```
data Expr = Num Int
          | Expr :+: Expr
          | Expr :-: Expr
          | Expr :*: Expr
          | Expr :/: Expr
          | Expr :^: Expr
```

Aritmeetilised avaldised

Parseri ver. 0

```
expr0 =      do { e0 <- expr0; keyw "+";  
              e1 <- expr0; return(e0 :+: e1)}
```

NB!

Ei tööta, kuna parser on **vasak-rekursiivne!!**

```
              e1 <- expr0; return(e0 :^: e1)}  
<|> do {i <- int; return (Num i)}  
<|> paren expr0
```

Aritmeetilised avaldised

Parseri ver. 1

```
expr1 = do a <- atom1  
          op <- oper1  
          e <- expr1  
          return (a `op` e)
```

NB!

”Töötab” kuid ei arvesta
prioriteete ja assotsiatiivsust!

```
oper1 = <|> (keyw "*" >> return (:*))  
       <|> (keyw "/" >> return (:/:))  
       <|> (keyw "^" >> return (:^:))  
  
atom1 = do {i <- int; return (Num i)}  
       <|> paren expr1
```

Aritmeetilised avaldised

Parseri ver. 2

```
expr2  :: Parser Expr
expr2  = chain1 term2 ( (keyw "+" >> return (:+::))
                       <|> (keyw "-" >> return (:-::)))

term2  :: Parser Expr
term2  = chain1 fact2 ( (keyw "*" >> return (:*::))
                       <|> (keyw "/" >> return (:/::)))

fact2  :: Parser Expr
fact2  = chainr atom2 (keyw "^" >> return (:^::))

atom2  :: Parser Expr
atom2  = do {i <- int; return (Num i)}
       <|> paren expr2
```


Arithmetic expressions

Evaluuator

```
expr3  :: Parser Int
expr3  = chain1 term3 ( (keyw "+" >> return (+))
                       <|> (keyw "-" >> return (-)))

term3   :: Parser Int
term3   = chain1 fact3 ( (keyw "*" >> return (*))
                       <|> (keyw "/" >> return div))

fact3   :: Parser Int
fact3   = chainr atom3 (keyw "^" >> return (^))

atom3   :: Parser Int
atom3   = int <|> paren expr3
```

Parsec

data ParsecT s u m a

on parser milles

- sisendvoo tüüp s ,
- kasitaja defineeritud seisund u ,
- kasutaja monaad m , ja
- tagastustüüp a .

Type

```
data ParsecT s u m a
  = ParsecT {unParser :: forall b .
              State s u
              -> (a -> State s u -> ParseError -> m b) -- consumed ok
              -> (ParseError -> m b)                  -- consumed err
              -> (a -> State s u -> ParseError -> m b) -- empty ok
              -> (ParseError -> m b)                  -- empty err
              -> m b
  }
```

Parsec

- Text.Parsec

```
runParser :: Stream s Identity t => Parsec s u a -> u -> SourceName -> s  
          -> Either ParseError a
```

```
(<|>) :: ParsecT s u m a -> ParsecT s u m a -> ParsecT s u m a
```

```
try  :: ParsecT s u m a -> ParsecT s u m a
```

```
many :: Stream s m t => ParsecT s u m a -> ParsecT s u m [a]
```

```
many1 :: Stream s m t => ParsecT s u m a -> ParsecT s u m [a]
```

```
sepBy :: Stream s m t => ParsecT s u m a -> ParsecT s u m sep -> ParsecT s u m [a]
```

- Text.Parsec.Char

```
letter :: Stream s m Char => ParsecT s u m Char
```

```
string :: Stream s m Char => String -> ParsecT s u m String
```

```
anyChar :: Stream s m Char => ParsecT s u m Char
```

```
oneOf  :: Stream s m Char => [Char] -> ParsecT s u m Char
```

```
satisfy :: Stream s m Char => (Char -> Bool) -> ParsecT s u m Char
```

Monad Transformer

```
runParserT :: Stream s m t => ParsecT s u m a -> u -> SourceName  
           -> s -> m (Either ParseError a)
```

```
class MonadTrans (t :: (* -> *) -> * -> *) where  
  lift :: Monad m => m a -> t m a
```

```
instance MonadTrans (ParsecT s u)
```

Example

```
okP = do  
  string "ok"  
  lift $ putStrLn "read ok!"
```

```
parseOk = runParserT okP () "test source" "ok"
```

```
*Hw4_2> parseOk  
read ok!  
Right ()
```

State

```
getState    :: Monad m => ParsecT s u m u
putState    :: Monad m => u -> ParsecT s u m ()
modifyState :: Monad m => (u -> u) -> ParsecT s u m ()
```

Example

```
stateP :: ParsecT [Char] Int Identity Int
stateP = do
  x <- getState
  putState 10
  return x

parseSt = runParser stateP 5 "test source" "ok"

*Hw4_2> parseSt
Right 5
```